Müteşabih Ayetler

Hak Teâlâ, **"Sonra, O, Arş'a istiva etti"** buyurmuştur. Bil ki, âlimler, bu ve benzeri ayetler hususunda şu iki yolu takib etmişlerdir:

1) Bu gibi ayetlerle neyin kastedildiğini izaha girişmeme yolu.

2) Bunları izah etmeye çalışma yolu.

Birinci yol, daha emin ve hikmete daha uygundur. Bunun daha emin oluşu şundan dolayıdır: Bir kimse, "Ben bunu izaha yanaşmam. Bundan neyin kastedildiğini bilmiyorum" derse, bu kimsenin durumu, ya konuşması gerekli olmadığı zaman konuşan kimsenin durumuna, yahut da bilmesi gerekmeyen şeyi bilmemesine benzer. Çünkü itikad esasları, tevhide haşr ve nübüvveti kabul etme üzere üçtür.

Fakat biz, haşrı bilmenin, herkese vacib olup, tafsilatını, ne zaman olacağını bilmenin ise vacib olmadığı hususunda icma ettik, işte bundan ötürü Cenâb-ı Hak, Önceki sûrenin sonunda, "Kıyametin ilmi Allah katındadır" (Lokman. 34) buyurmuştur. Allah'ın zâtı konusu da böyledir. O'nun varlığını, birliğini ve icmâlen celâl ve kemâl sıfatlarıyla muttasıf olduğunu, mümkin varlıklara ait kusur ve noksanlıklardan münezzeh olduğunu bilmek vacibtir. Ama O'nun bütün sıfatlarını olduğu gibi bilmek vacib değildir. O'nun "istiva" sıfatı da kişinin, ne ve nasıl olduğunu bilmesi gerekli olmayan şeylerdendir. Dolayısıyla bir kimse, bunu izaha yanaşmazsa, bir vacibi terketmiş olmaz. Ama bunu izaha kalkışan, bu hususta hata edebilir ve böylece de, o konuda gerçeğe aykırı bir şeye inanmış olur. Birinci durumdaki insanın varacağı en son noktası "bilmiyor" olmasıdır. İkinci durumda ise, nerdeyse cehl-i murekkebe varır. "Bilmemek" ise "cehl-i mürekkeb"e kıyasla, sükûtun yalana nisbeti gibidir. Susmanın, yalandan daha hayırlı olduğunda ise, hiç kimsenin şüphesi yoktur.

Allah, Allah! Bir âlim, "Ben, falan kitaptaki bütün incelikleri anladım, bildim" dese, bu sözü bile hoş karşılanmaz. Ya, Allah'ın kitabında olan herşeyi bildiğini iddia eden kimsenin hali nasıl olmuş olur? Hem sonra birisi, Allah Teâlâ, indirdiği herşeyi beyan etmiş, açıklamıştır" diye iddiada da bulunamaz. Çünkü gerekli açıklamanın, ihtiyaç duyulacağı vakte bırakılması caizdir. Belki de Kur'ân'da Hz. Peygamber (s.a.s)'in dışında, hiç kimsenin ihtiyaç duymayacağı, böylece de sadece Hz. Peygamber (s.a.s)'e açıklanmış hususlar da olabilir.

Bunun böyle olduğu sabit olduğuna göre, Kur'ân'da bilinmeyen (manası tam anlaşılmayan) şeylerin bulunabileceği anlaşılır. Bu durum, "müteşabihliğin çok yoğun olması sebebiyle müteşabihin manasını bilemiyorum" diyen bir kimsenin haline daha yakındır. Fakat bu mezhebin bir şartı vardır ki, o da, kesin olarak bildiği bazı şeylerin (yani mahluklara ait sıfatların) murad olmadığını nefyetmesidir.

ikinci yol, tehlikeli olan yoldur. Bu yolu şu iki grup benimsemiştir:

a) "Bununla, ayetin zahirî manası kastedilmiş olup, bu istiva, kıyam (dikilme) veya üst yerde karar kılma manasınadır" diyenler...

b) "Bununla, istilâ manası kastedilmiştir" diyenler... Birinci kısmın anlayışı sırf bir cehalettir. İkincilerin ki de cehalet olabilir. Birincisi, bir cehalet olmanın yanısıra bir bid’at, hatta neredeyse bir küfürdür, ikincisi, cehalet olsa bile, bir bid'ati doğuran bir cehalet değildir. Bu tıpkı bir kimsenin, "Allah kâfirlere merhamet eder, onlardan hiçbirine azab etmez" diye inandığında, bunun bir cehalet, bir bid'at ve bir inkâr olması gibidir. Yine birisi, "Allah, durumu saklı (hali bizce meçhul) olan Zeyd'e Allah merhamet eder" diye inandığında, onun bu inancının bid'at olmayışı gibidir ki, bu inancın neticesi, bunun vakıaya mutabık olan veya olmayan bir inanç oluşudur.

Bu hususta şu da söylenmiştir: "Bununla, Allah Teâlâ'nın mülküne istiva ile “hükümranlığı" kastedilmiştir. Çünkü Arş (taht), hakimiyeti İfade eder. Nitekim, bir memlekete girmese bile, "padişah, falanca ülkenin saltanat tahtına oturdu" denilebilir.

Bu tıpkı, cimriliğe işaret olmak üzere, Hak Teâlâ'nın yahudilerin söylediğini haber verdiği, "Allah'ın eli bağlıdır" (Maide, 64) ifadesi gibidir. Oysa yahudiler, hakiki olarak, Allah'ın elinde bir bağın bulunduğu manasında bunu söylememişlerdir. Eğer kasıt bu olsaydı, o zaman bu bir yalan olurdu. Allah'ın kelamı İse, yalandan münezzehtir.

Hem burada şu iki izahı da yapabiliriz: Padişahlar derece derecedirler. Binâenaleyh küçük bir şehre veya beldeye sahip olan padişah için örf, onun hemen bir tahta oturması şeklinde olmaz. Fakat geniş ve büyük beldelere sahip olan ve emrinde çeşitli krallar bulunan bir hükümdarın ise, üzerine oturduğu bir tahtı, önünde de vezirinin oturduğu bir kürsüsü bulunur. O halde örfte, Arş ve kürsü ifadeleri, ancak saltanatın büyüklüğü durumunda sözkonusudur. Binâenaleyh gökler ve yerin mülkiyeti de son derece bir azamet ve ululuk arzedince, örfen büyüklük ifade eden şeylerle bu durum anlatılmıştır. Hak Teâlâ'nın, "biz yarattık, biz süsledik, Biz yakınız, biz indirdik" gibi ifadeleri de, işte bu hususa dikkatini çeken şeylerdendir. Şimdi hangi müslüman, bu çoğul ifadelerin zahirine bakarak, Allah'ın ortakları olduğu manasının kastedildiğini zanneder veya şüphe eder? Yahut bunu izahta, başka bir mana bulabilir mi? Fakat örfen büyük olan, tek başına olmaz; onunla birlikte başkaları da bulunur. Örfen büyük bir kral da, üzerine oturacağı bir tahtı olmaksızın düşünülemez. Binâenaleyh "Arş" ve istiva (taht) kelimeleri de, Cenâb-ı Hakk'ın azameti kastedilerek kullanılmıştır. Şu husus da bunu destekler: Hezimete uğramış mağlub bir kimse hakkında, "Yeryüzü ona dar geldi. Kaçacağı bir yer kalmadı" denilir. Şimdi bu sözü söyleyenlerin, onun hiç yeri olmadığı manasını kastederek bunu söyledikleri düşünülebilir mi? Çünkü madde (beden) mekansız düşünülemez. Özellikle "onun ilahı bir mekândadır" diyen kimse, insanın mekansız olduğunu nasıl söyleyebilir? Bu tıpkı, hezimete uğramış ve firar eden kimse için, onun her halükârda kapladığı (tuttuğu) bir mekânı olmasına rağmen, "Onun hiçbir yeri yok" denilmesi gibidir.

Yaptığımız bu izaha göre, ayette kullanılan, "sümme (sonra)" kelimesi, "Gökleri ve yeri yarattıktan sonra, durum (hâdise) şöyle oldu: O mülküne istiva etti" manasındadır. Bu tıpkı bir kimsenin, "Falanca bana ikramda bulundu. Defalarca lütfetti" deyip, bu hususta birtakım şeyleri anlatıp, daha sonra da, "Halbuki o beni tanımazdı, ben de ona beni mükâfaatlandırmasına sebep olacak bir davranışta bulunmamıştım" demesi gibidir. Şimdi diyoruz ki: Buradaki sümme (sonra), hikaye edilen şey için değil, hikaye etmek için getirilmiştir.

Bir başka izahda şudur: Buradaki –istiva- kelimesinin, "istilâ etti" manasına geldiği ileri sürülmüştür. kelimesi, hem naklen hem de kullanım açısından, "istiva" manasına gelmektedir. Naklen bu anlama gelmesi çokça olup, lügat kitaplarında zikredilmiştir ki, bu kitaplardan birisi de, "Dîvânu'l-Edeb"dir. Yine, bu kelime, kendilerinden

nakilde bulunmanın muteber addedildiği kitaplarda da bu manada kullanılmıştır. Kullanım bakımından bu manaya gelmesine gelince, bu, meselâ bir kimsenin "Muhakkak ki Bişr, kılıç kullanmadan ve kan akıtmadan Irak'ı istilâ etti" şeklindeki sözüdür. Bu İzaha göre, ayetteki "sümme" kelimesinin anlamı, bizim biraz önce de bahsettiğimiz gibi olup, Cenâb-ı Hak sanki, "Gökleri ve yeri yarattı. Sonra burada, bundan daha büyük bir durum ki, o da O'nun Arşa istivâsıdır, istilasıdır" buyurmuştur. Çünkü arş, Kürsî'den daha büyüktür; Kürsî İse, gökleri ve yeri içine alacak biçimde büyüktür.

Bu husustaki bir **üçüncü** İzah da şudur: Bu tabirle "istikrar" manasının ileri sürüldüğü kastedilmiştir ki, bu söz açık olup, Cenâb-ı Hakk'ın bir mekânda oluşunu ifade etmez. Zira insan, "Falancanın görüşü, -çıkma- üzerinde karar kıldı" diyebilir. Şimdi hiç kimse, onun, "görüş"ün bir mekânda olunduğunu kastetmediğinde şüphe etmez ki "görüş" onun çıkmaya karar vermesidir. Çünkü "görüş" hakkında, "o mekân tutmuştur" veya "O, mekânda bulunanla r cinsindendir" denilmesi caiz olmaz. Bunun böyle olduğu bilindiğine göre, biz diyoruz ki, "istikrar" kelimesi kullanıldığında, "mekân işgal etme" manasının anlaşılması, o şeyin, mekân tutabilir cinsten olabilir şartına bağlıdır, öyle ki bir kimse, Zeyd, gemi üzerinde veya taht üzerinde karar kıldı" (istekarra) dediğinde, bu sizden, onun mekân işgal ettiği ve bir mekânda bulunduğu anlaşılabilir. Ama bir kimse, "Hükümdar, falanca üzerinde karar kıldı" dediğinde, bundan, o hükümdarın, sarıcanın içinde yer aldığı" manası anlaşılmaz.

Şu halde "Allah arş üzerine istikrar etti" sözünden, Allah'ın bir mekânda olduğu anlaşılmamalıdır. Meğer ki onun bu mekânda olup olmamasının cevazı bilinebilsin. Öyleyse bu lafızdan onun bir mekânda olduğunun anlaşılması, onun bir mekânda almasının caiz olmasına bağlıdır. Onun bir mekânda olacağı ise şayet bu lafızdan çıkarılıyorsa, bir şeyin kendi kendisine tekaddüm etmesinin caizliğinin kabulünü gerektirir, oysa bu imkânsızdır.